

Svalandsgubben Skauløp - også en kulturopplevelse (pr 30.06.2015)

Har du tid til å se deg litt rundt når du springer Svalandsgubben vil du oppdage både kulturminner, naturperler og andre severdigheter i massevis. Her gir Gubbekomiteen et sammendrag av det du kan møte på di ferd over heia:

Starten går fra BIRKENESPARKEN, et flott anlegg som Birkenes IL både eier og driver. Du starter på plenen foran IDRETTSHUSET, springer over et par fotballbaner og inn i lysløypa. Like etter krysser du TOPDALSELVA på bilvei med TEINEFOSSEN på høyre side. Er du heldig kan du se hoppende glad laks i tillegg til de flotte styreskjermene fra lastefløtingas tid. Ved gubbetider framstår Teinefossen vanligvis med høy vannføring(!). Elva har igjen blitt ei svært populær lakseelv. Takket være mindre sur nedbør og betydelig kultiveringsarbeid nærmer den seg gamle høyder. Den har ellers mest aure, sjebbe og ål, men også flere andre fiskeslag. Tuftene etter buplassen TEINEFOSS ligger kloss i veikrysset, og i fossen var det sagbruk på 17- og 1800-tallet.

Utover FLAKKEVEIEN er det greit å finne sin plass i køen. Sideelva DIGEELVA kommer fra innsjøen Ogge og krysses like under FLAKKEFOSSEN ved utløpet av FLAKKE LONER. Flakkefossen kan gå skikkelig flømstor og har vært åsted for sagbruksvirksomhet helt fra 1572 til midt på 1900-tallet. Flømmen i 1959 tok med seg den gedigne lasterenna som fløterne hadde brukt i årevis. Rester fra den og den gamle husmannsplassen SAVESTAUA er fortsatt synlige.

Gården FLAKK er bygdas eneste «herregård» med skikkelig storgårdspreg. Her begynner stigningene. Herfra følger løypa gamle driftsveier forbi ÅLETJØNN og videre opp til FATTIGMANNSLØA. Der kommer du inn på MOSFJELL KJERKEVEI et lite stykke før du kommer til SVARTEBERG der første matstasjon er.

Ved Svarteberg skiller «Kortgubben» lag med hovedløypa og tar snappveien ned til MONEN. Den følger i grove trekk den gamle ferdselsveien fra Vegusdal og Iveland, den såkalte PLANKEVEIEN. Plankeveien og Mosfjell kjerkevei kommer sammen like etter og er nå stort sett erstatta av traktorvei. Den er lite brukt de siste åra og har en del blaute partier, så gubbefølelsen er godt ivaretatt også i denne nye delen av løypa.

Ganske fort etter matstasjonen kommer du til GODFARSBEKK. En bestefar sørget for om lag 200 år siden å legge om denne bekken fordi han trengte mer

vann til fløtinga, og en imponerende flott steinmur er godt synlig ennå. Er du veldig oppmerksom, ser du det tørrlagte bekkefareet som før gikk til RAMSEDALSMYRA, på kanten ned mot MOLLESTAD DALER og ØYGARDSMARKA. Som det er nå krysser løypa denne bekken lenger nede, og der er det gode sjanser for å få bløyta seg skikkelig!

Til venstre, utenfor synsvidde, men ganske nærme ligger ORREMYRLØA som fikk et løft i 1996. For å redde noen av de gamle skauløene ble det gitt offentlig tilskudd til å tekke dem med bølgeblikk. Slagordet var «Ta et tak», og jobben ble gjort på dugnad. Men det var bare det at den illsinte vinterstormen «Dagmar» 2. juledag 2011 også tok et tak, og løftet det 10-15 meter henover myra. Der ligger det ennå. (Uten sammenheng for øvrig: Dagmar hos Nils har fullført den forhenværende korte dameløypa 28 ganger).

Et heilt lokalt navn, mest for de spesielt innvidde, er «JØRGENS PØS». Klarer du å heve blikket litt, skjønner du håffer. Høyt oppe i ei fore henger restene av Jørgens pøs, den han brukte for å vanne hesten. Kjelda ligger like hennenfor. Nå er det mange år siden firbeinte gjorde nytte for seg oppe på heia. Den siste bakken ned mot bygda kalles MONE KLEIVER. Den er ganske bratt og litt steinete, men ikke noe verre enn resten av gubbeløypa. Likevel: Trø varsomt! Ved den gamle skysstasjonen på gården MONEN møtes løypene igjen. Sånn sett er Monen igjen blitt et trafikknutepunkt (se under).

Tilbake til hovedløypa: Etter Svarteberg følger du Plankeveien mot LANGSVANN. Vegdølene og ivedølene brukte denne veien mye, og den dag i dag kan du se at enkelte myrer har vært trandla. Før nevnte Øygardsmarka med TJUVHOLA er ikke langt unna. Nærmere villmark kommer du ikke her i bygda. Heller ikke det flotte ski- og turterrenget ved padleeldoradoet OGGE er langt unna. Det ligger i nordlig retning og anbefales på det sterkeste, - både sommer og vinter.

Vær ekstra påpasselig med å fote deg ned bratthenget mot BLÅMYR. Du passerer så DAVIDSTJØNN og KROGEVANN. Mellom der har du kanskje kryssa myrene uten å måtte bruke livbøya som henger lagelig til ved det djupeste søyleholet. Vel framme ved bilveien i TRONGEDAL kan du se at matstasjonen betjenes av de samme folka som alle de foregående 41 år, pluss noen håndtlangere. I bekken bare et par meter bak matstasjonen bygde Erik Løland (bestefar til Trygve og Torfinn) ei sag så seint som i 1920 for grunneieren. Før om åra starta juniorguttene her.

Turen går videre til HØNSEHØLEN, der en oppfarende, flømstor bekk resulterte i ei flott klopp for få år siden. Den erstatta et tau å holde seg i under overfarten. Deretter til DALANSHOLA, der ganske store bekker fra nord, vest og sør møtes og forsvinner inn i ville Øygardsmarka. Naturligvis var der kvenner og sager «over alt» her. Nå møter du den hardeste motbakken som

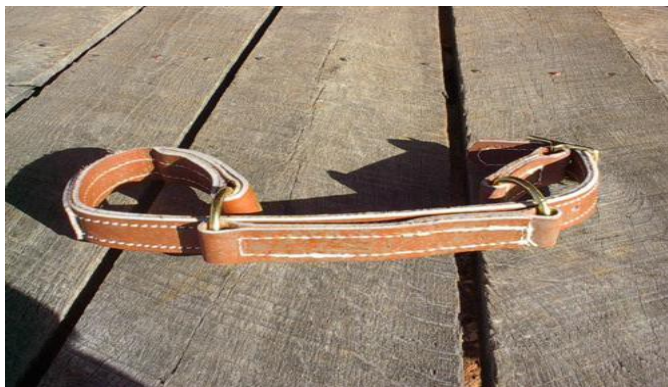
går helt til toppen av STOREHEI med SVALANDSTÅRNET, som er løypas høyeste punkt på 332 moh. Den opprinnelige dameløypa starta her med flott utsikt over "27 kjerkesogn", som det heter av gammelt, og «halve Sørlandskysten». Det spesielle, olivengrønne bygget er en del av NATOs sambandssystem.

Typisk for gårdene på SVALAND er at de ligger helt på toppen av heia (raet) og er derfor svært utsatt for vind. Derfor heter det seg at "på den stilleste dagen blåste det bare av ei høne på Svaland". På Svaland er du forøvrig akkurat på vannskillet. På setehuset på den ene gården går skillet på mønet! Regnet som kommer på sørsida av taket renner mot Vennesla og Otra, mens opsedråpen på nordsida tilhører nedslagsfeltet for Topdalselva. Slå den! Huset blei for øvrig flytta på dugnad fra husmannsplassen Homslia på Flakkeheia i 1931 fordi en brann hadde tatt det gamle. Homslia var fraflytta i 1908, så det huset sto ledig!

På ættegården til Kristian er der matstasjon og publikumsmønstring før heimturen begynner. Delvis følges den gamle kjerkeveien til Birkenes kirke. Etter LILLESVALAND springer du KVENNESTIEN ned til YDDERMYRANE. Vær obs på glatte fjell! Herfra er det kort vei til utsikten på NØGLEFJELL på høyre side. Det sies at på LIKMYRA lå det en vinter "lagret" 7 lik på grunn av at snøen lå så djup at det var umulig for hester og folk å ta seg fram til kjerka.

Etter å ha passert KJØRKETJØNN, STEMJTJØNN og KVENNHUSDALEN kommer du over BYTTESTEINHEIA til SNAREMYR. Restene etter SNAREMYRLØA ligger rett ved løypa. Natt til 19. august 1943 tok Milorg-mannskaper imot et flyslepp på Snaremyr. Hendelsen er behørig skildra i både bok og film ("Kontakt"). Det er ei dramatisk historie fra virkeligheten, som også fikk store følger for lokalbefolkninga.

Ved KVILESTEINEN pleide kjerkefølget å ta en pust i bakken før det bar utfor mot dalen. Halveis nede ligger HESTEKJERR, ei lita myr som ligger på et platå. Her ble hestene helda, mens folket fortsatte til fots.

Å helde hesten var vanlig på tur hvis det ikke var mulig eller praktisk å tjore den. Helderer ble satt på frambeina så kunne hesten beite fritt mens den venta, men kunne ikke stikke av eller springe heim.

Ved STANEBAKK vel nede i dalen stanset kjerkefølget for å skifte, og for å slå

følge med folk som kom de andre kjerkeveiene fra Rosseland, Bjorvann og Tonesal. Så gikk de sammen ned til ferjestaden ved Bjorhus og videre til kjerka på den andre sida av elva.

Vel nede er det nok en matstasjon å meske seg på. Du er nå i RUGSLANDS MONER. Her har store grusavsetninger etter istida blitt en svært verdifull ressurs. Mesteparten av betongbygginga i distriktet er gjort med sand herfra eller fra Høygilts moner på den andre sida av elva. Det er også et stort asfaltverk her. I et nedlagt grustak er det anlagt en populær racerbilbane, Rugslandsbanen. Det eiendommelige dødislandskapet etter ismeltinga er derimot i ferd med gå i grus.

Utsiktspunktet HAVSÅSEN kan sees høyt der oppe på venstre side. Dit kan du gå en annen gang på fine stier og skrive deg inn i toppturboka. Etter et kort strekk på asfalt mot veikrysset i URDALEN svinger du over EIGELIBEKKEN og tar den flotte EIGELIVEIEN ned til KRINGLEVOLL og MOLLESTAD. Som så mange andre plasser har det vært fløting og kvenn i Eigelibekken. På den andre sida av bekken lå plassen EIGELIA.

50 meter fra løypa står den nesten 1100 år gamle kjempa "MOLLESTADEIKA". Den er det nest største eller tredje største treet i Norge (10,5 m i omkrets), avhengig av målemetode. Det knyttes ei rekke sagn til Mollestadeika. Blant anna at den skal være planta ved at noen satte en staur i bakken, - og stauren slo spirer. Gjennom århundrer har folk ofra både mat og mjød til denne vetteika, så den har nok hatt gode vekstvilkår. Nå har den blitt et symbol, en turistattraksjon, - og startplass for Minigubben.

Løypa fører deg videre til MONEN som ei gang var reine trafikknutepunktet med skysstasjon med brennevinsløyve og stall for 20 hester. Hesteveiene fra Iveland, Vegusdal, Mosfjell og Flakk møttes her. Fra 2015 møter løperne i «Kortgubben» hovedløypa igjen her. NB: Løynet er nå inndradd.

Gården NESSET passeres så, og stien går videre langs vestsida av FLAKSVANN. Her var det livlig i tømmerfløtingstida fram til 1960-åra. Du

passerer først mellom de lite synlige hustuftene på KAMPERHAUG, og du kan se rester etter festene til storbommen, bomhuset og fløterhytta på SVARTODDEN. På motsatt side av vannet lå kjerraten og endestasjonen for den berømte, smalsporede "Flaksvandsbanen" (1896-1953). Flaksvand Dampsag & Høvleri hadde 32 mann i arbeid, men bedriften fikk ei kort levetid fra 1899 til 1910. Norheim i grenda Flaksvann var kommunesenter til Birkeland overtok rundt 1920 som en følge av at Birkenes sparebank flytta i 1912. Mammon rådde, den gang som nå.

Så er du tilbake på FLAKK igjen, og får siste sjanse til litt drikke. Videre følger du samme trase som på utgående et stykke, før du svinger inn på den gamle hengebruna som krysser Topdalselva litt sør for Teinefossbruna. Om sommeren er dette (i likhet med Teinefossen) en flott badeplass, og hopping fra bruna er populært. Like ved vestre karet har Birkeland sin drikkevannskilde fra grunnvannet 60 meter under bakken.

Nå nærmer du deg mål. Etter bruna passeres ELVEPLASSEN til venstre og du springer inn i lysløypa. Du passerer SKISKYTTERSTADION som i 30 år har fått fram internasjonale skiskyttere med GUNN MARGIT ANDREASSEN og LARS HELGE BIRKELAND i spissen. De første årene gikk Gubbeløypa utenom FIANE, men store deler av TOLLENES er nå bygd ut til industri og travbane. Så derfor kaster du deg heller brutalt inn i "SARONS DAL" som er den siste harde trøkken før MÅÅÅÅL!